

постановлении от 11 июня 2009 года № 27/22 валютно-финансовый кризис не был признан основанием для освобождения стороны от ответственности. Данный факт был обоснован тем, что валютно-финансовый кризис в равной степени негативно повлиял как на экономическую деятельность ответчика, так и истца. Следовательно, данное событие не представляется исключительно чрезвычайным и непредотвратимым [1].

Принимая во внимание выше изложенные положения международного и национального законодательства, можно констатировать, что непреодолимая сила является оценочным понятием. Тем не менее, практика белорусских и украинских хозяйственных судов стоит на позиции непризнания валютно-финансового кризиса в качестве основания освобождения от гражданско-правовой ответственности.

Полагаем, что при анализе признаков чрезвычайности и непредотвратимости валютно-финансового кризиса необходимо глубоко исследовать процессы, которые происходили в экономике государства. Так, по мнению экономических аналитиков, исследуемый кризис явился губительным не только для национальной, но и для мировой экономики. Следовательно, он не мог быть спрогнозирован многими специалистами. В связи с этим валютно-финансовый кризис может быть оценён как *чрезвычайное событие*, которое необычайно для условий существования человеческой жизни и не было известно лицу, ненадлежащим образом исполнившему обязательство при заключении и исполнении договора. Относительно *критерия непредотвратимости* можно отметить, что он имеет место в случае, когда должник при нормальной степени заботливости и наличии имеющихся технических и иных средств не смог избежать негативных последствий, которые были вызваны чрезвычайными обстоятельствами. Полагаем, что если исходить из чрезвычайно сложной экономической ситуации, данный критерий тоже будет присущ валютно-финансовому кризису.

Таким образом, можно сделать вывод, что при определённых обстоятельствах с точки зрения белорусского и украинского права явление валютно-финансового кризиса может отвечать критериям непреодолимой силы, а значит, рассматриваться в качестве чрезвычайного и разумно непредотвратимого обстоятельства.

Использованные источники:

1. Законъ // Присяжный поверенный [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа: [http:// xn--80ankme7e.com/5808-fors-mazhornyj-krizis.html](http://xn--80ankme7e.com/5808-fors-mazhornyj-krizis.html). – Дата доступа: 24.09.2013.
2. Козловская, Д.В. Квалифицирующие признаки непреодолимой силы в цивилистической доктрине и гражданском законодательстве Беларуси и Украины / Д.В. Козловская // Правовое регулирование общественных отношений в условиях демократизации Украины: материалы III междунар. науч.-практ. конф. (2013 г., г. Киев) / редкол.: Б. В. Новиков [и др.]. – НТУУ «КПИ», 2013. – С. 129-130.
3. Функ, Я.И. О возможности наличия обстоятельств непреодолимой силы в связи с курсовыми колебаниями / Я.И. Функ // Консультант Плюс: Беларусь. Технология Проф [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2013.

Колінчук Христина Гарольдівна,
старший викладач Національного університету “Києво-Могилянська академія”

СПІВІДНОШЕННЯ ІНСТИТУТІВ ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМИ ЦИВІЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

Проблема зловживання суб'єктивними цивільними правами була та залишається однією з найактуальніших тем у теорії цивільного права, вона є достатньо спірною та суперечливою. Сфери суспільного життя, де можуть проявлятися недобросовісні дії

учасників цивільних відносин по здійсненню своїх суб'єктивних прав, надзвичайно різноманітні – від реалізації особистих немайнових прав до зловживань правами акціонерів. У зв'язку з цим вивчення інституту зловживання суб'єктивними цивільними правами не можливо без виявлення співвідношення з іншими інститутами цивільного права. Одним із дискусійних, спірних питань є можливість застосування наслідків недійсності правочинів, у разі виявлення ознак зловживання правом при укладанні договорів.

Серед основоположних принципів цивільного права чільне місце займає принцип свободи договору, нормативне закріплення якого міститься у статтях 3, 6 та 627 Цивільного кодексу України. Виходячи зі змісту цих статей сторони є вільними в укладанні договору (мають право вибору – укладати договір чи не укладати його), мають право обирати контрагента, мають можливість визначити вид договору та його умови. Така законодавча дефініція дає нам підстави стверджувати, що свободу договору можна розглядати як одне із суб'єктивних цивільних прав, адже традиційно суб'єктивне цивільне право визначається як міра можливої (дозволеної нормами права) поведінки уповноваженої особи. Суб'єктивне цивільне право надає уповноваженій особі можливість вибору певної поведінки з метою досягнення бажаного результату (блага). При цьому особа при здійсненні свого права зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, також не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі (частини 2 та 3 статті 13 Цивільного кодексу України). Цими нормами законодавчо закріплений принцип незловживання уповноваженою особою своїм суб'єктивним цивільним правом. Це стосується будь-якого суб'єктивного права, а, отже, може бути розповсюджено і на свободу договору.

При здійсненні права свободи укладання договору особа зобов'язана враховувати волю контрагента, який виходячи з принципу юридичної рівності учасників цивільних правовідносин, має таке ж за обсягом право вільно укладати договори та визначати їх умови. У разі укладання договору з дефектом волі чи волевиявлення сторони (сторін) закон передбачає можливість визнання такого договору недійсним. Так, наприклад, у разі укладання договору під впливом тяжкої для однієї із сторін обставини та на вкрай невігідних умовах, договір може бути визнаний за рішенням суду недійсним незалежно від того, хто був ініціатором укладання цього договору.

Практиці відомі приклади, коли укладаються договори з метою завдати шкоду правам та інтересам інших осіб. Так, з метою уникнення звернення стягнення за вимогами кредиторів боржник укладає договори з третіми особами, яким за цими договорами переходить право власності на майно, на яке могло б бути звернене стягнення кредиторів. На перший погляд, у такій ситуації кредитор міг би захистити свій законний інтерес шляхом подачі позову про визнання цього правочину недійсним через його фіктивність. Частина 1 статті 234 Цивільного кодексу України визначає фіктивним правочином такий, що вчинений без наміру створення правових наслідків, які ним обумовлювалися. Втім, аналіз судової практики показує, що суди задовольняють такі позови в основному лише, якщо вчинення правочину відбулося після виникнення заборгованості та винесення ухвали суду про накладення арешту. Так, рішенням Апеляційного суду м. Києва було задоволено позов АКБ «Мрія» про визнання недійсним договору дарування квартири, за яким позичальник банку, що мав заборгованість по кредитному договору у розмірі 499 031 гривня, подарував квартиру своїм двом неповнолітнім дітям [1]. Але, в багатьох випадках суди відмовляють у задоволенні позову про визнання договорів недійсними на підставі їх фіктивності, обґрунтовуючи це тим, що фіктивний договір вчиняється без наміру створення правових наслідків, що ним обумовлені, і сама по собі мета уникнення звернення стягнення на майно не є достатньою підставою для визнання правочину недійсним як фіктивного. А так як договір дарування відповідно до ч. 1 ст. 717 Цивільного кодексу України має своїм правовим наслідком безоплатну передачу у власність майна обдаровуваному, то укладення договору в належній формі та реєстрація права власності на нерухоме майно за обдаровуваним створює той правовий наслідок, який обумовлюється договором дарування – право власності виникає у

набувача. Такої ж позиції дотримується і Пленум Верховного Суду України. У пункті 24 Постанови Пленуму ВСУ від 06 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зазначено, що у разі якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний. Тому обґрунтованим вбачається рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 лютого 2012 року, яким було відмовлено у задоволенні позову публічного акціонерного товариства «Перший Український Міжнародний Банк» до фізичної особи та товариства з обмеженою відповідальністю «Інсахарпром-К» про визнання договору купівлі-продажу недійсним у зв'язку з його фіктивністю. Не зважаючи на те, що в судовому засіданні з достовірністю було доведено факт, що сторони договору його уклали з наміром не допустити звернення стягнення на нерухомість за вимогами кредиторів, суд обґрунтовано відмовив у задоволенні позову врахувавши, що право власності на об'єкти нерухомості за договором перейшло до покупця (був підтверджений факт реєстрації права власності), а сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним (невиконання чи неналежне виконання договору не може бути підставою для визнання його недійсним) [2].

Отже, можна зробити висновок, що особи, яким було завдано шкоди (чи створена потенційна загроза завдання такої шкоди), в результаті укладення договору, за яким право власності на майно боржників буде припинено і створиться ситуація, яка унеможливує звернення стягнення на майно за вимогами кредитора, не може захистити свої порушені права чи інтереси шляхом визнання цього правочину недійсним як фіктивного. Чи означає це, що відсутні інші підстави для визнання правочину недійсним, який зовні відповідає всім вимогам законодавства, що до нього ставляться, а його сторони реалізували своє суб'єктивне право на вільне укладання договору? Тут, на нашу думку, захистити права та інтереси кредиторів можна за допомогою інститутів зловживання правом та недійсних правочинів. Основна мета укладання таких договорів боржниками є уникнення стягнення на майно за вимогами кредиторів, тобто такі дії ми не можемо класифікувати як шикана – дії уповноваженої особи по реалізації свого права з виключною метою завдати шкоди іншій особі. Виключність такої мети у цій ситуації відсутня. Але частина 3 статті 14 Цивільного кодексу України не обмежується заборонаю шиканою, забороняється зловживання правом і в інших формах. Ми погоджуємося, з В. С. Ємом, який виділяє крім шикани, ще другу форму зловживання правом, яке полягає у таких діях, що вчиняються без наміру завдати шкоди, проте об'єктивно завдають шкоду третім особам (чи створюють потенційну загрозу настання такої шкоди) [3, с. 391–392]. Дії сторін договорів, які були проаналізовані вище, підпадають під ознаки зловживання правом у цій формі. Так, укладаючи такі договори сторони здійснювали своє право на вільне укладання не заборонених законом договорів, усвідомлювали мету їх укладання (унеможливити звернення стягнення на майно за вимогами кредиторів) та в результаті укладання таких договорів склалася ситуація, що за відсутності іншого майна у боржника, кредитори не зможуть задовольнити свої вимоги за рахунок майна боржника, і відповідно буде завдана шкода майновим інтересам кредитора.

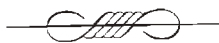
Які ж способи захисту інтересів кредитора можна запропонувати? На нашу думку, найбільш ефективним способом залишається визнання таких договорів недійсними, але не з підстави їх фіктивності (щодо неможливості застосування цієї підстави було зазначено вище). Підставами визнання таких правочинів недійсними можна запропонувати:

- невідповідність змісту правочину Цивільному кодексу України, норми якого забороняють зловживання правом (ч. 3 ст. 13, ч. 1 ст. 203 та ч. 1 ст. 215 Цивільного кодексу України);
- недодержання вимоги щодо відповідності правочину моральним засадам суспільства (ч. 3 ст. 228 Цивільного кодексу України). На нашу думку, дії по унеможливленню задоволення кредитора через штучно створену відсутність майна у боржника, не відповідають суспільним уявленням про чесність та добросовісність у відносинах між учасниками цивільних відносин.

Підводячи підсумок, зазначимо, що суб'єктивним цивільним правом вільно укладати договори можна зловживати, як і будь-яким іншим суб'єктивним цивільним правом. Тобто, укладаючи договори його сторони можуть завдати шкоду правам та інтересам третіх осіб (створити небезпеку завдання такої шкоди). Треті особи можуть захистити свої права та інтереси звернувшись до суду із позовом про визнання таких договорів недійсними на підставі їх невідповідності вимогам Цивільного кодексу України, а саме неприпустимості зловживати суб'єктивними цивільними правами при їх здійсненні.

Використані джерела:

1. Рішення апеляційного суду м. Києва від 16 жовтня 2008 року (справа № 22-7158) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7521995> – Назва з екрана.
2. Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 лютого 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21609052> – Назва з екрана.
3. *Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. 1 / отв. ред. проф. Е.А. Суханова. – 2-е изд. – М.: БЕК, 2000. – 580 с.*

Корнієнко Юлія Ігорівна,

*науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРЕДМЕТ ІПОТЕКИ

Припинення права власності на предмет іпотеки можливе лише за настання певної умови, в тому сенсі, що для його здійснення має відбутися деяка подія – невиконання боржником (іпотекодавцем) основного зобов'язання, що виявиться у зверненні стягнення суми боргу, шляхом продажу предмета або передачі права власності на предмет іпотекодержателю в рахунок виконання основного зобов'язання [1, с. 97].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про іпотеку» іпотека припиняється у разі:

- припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору;
- реалізації предмета іпотеки відповідно до цього Закону;
- набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки;
- визнання іпотечного договору недійсним;
- знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її. Якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди), іпотека земельної ділянки не припиняється, та з інших підстав, передбачених цим Законом.

Наступні іпотеки припиняються внаслідок звернення стягнення за попередньою іпотекою. Відомості про припинення іпотеки підлягають державній реєстрації у встановленому законодавством порядку.

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про іпотеку» у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання, іпотекодержатель (у даному випадку – кредитор) вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки.

Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя [2, с. 99].